

door Roger JANSOONE

8.. RANTSOENERING EN BEVOORRADING

“Il faut manger pour vivre et non pas vivre pour manger”

(Molière in “L’avare”)

Opnieuw aan het werk !

Uiteraard ligt er steeds een wereld van verschil tussen wat er zich respectievelijk aan de top en aan de basis afspeelt, en dit geldt ongetwijfeld des te meer in tijd van oorlog. Toch is het noodzakelijk om vooreerst het algemeen kader te schetsen waarin zich het dagelijks leven van de kleine man zou gaan afspelen, ook al had die kleine man daar allemaal geen boodschap aan omdat hij andere en onmiddellijke zorgen had. Voor de aandachtige lezer van een dergelijke historische studie is het overigens nuttig en aangewezen, dit ruimer geheel goed voor ogen te houden, ook wanneer de studie zich toespitst op een lokale evolutie, in casu te Oostende.

Waar in hogere regionen alles draaide rond de economie, ging het bij de gewone man om het dagelijks eten. Eigenlijk komt dit op hetzelfde neer, want zonder een gezonde economie komt er geen brood op de plank. Of, beter gezegd, het zou normaliter op hetzelfde moeten neerkomen. Maar was dit wel zo? Ogenschijnlijk wel, maar in werkelijkheid werd die economie zodanig in de war gestuurd en verknoeid dat er gaandeweg nog weinig sprake was van een normaal functionerend bedrijfsleven.

Een belangrijke hefboom voor de hervatting van het bedrijfsleven was het beleid inzake tewerkstelling. Er waren bij het begin van de bezetting een half miljoen werklozen. Een klassieke oplossing via tewerkstelling in de diverse bedrijfstakken was slechts op termijn mogelijk vermits nogal wat ondernemingen oorlogsschade hadden opgelopen, veel bedrijfsleiders en kaderpersoneel op de vlucht waren en er bovendien een nijpend gebrek was aan allerlei grondstoffen. De Militärverwaltung nam dan maar zelf twee maatregelen : vooreerst de reeds vermelde vrijwillige tewerkstelling in Duitsland en vervolgens ook de oprichting van het “Commissariaat-Generaal voor ’s Lands Wederopbouw”. Voor die wederopbouw konden onmiddellijk tienduizenden arbeiders worden ingeschakeld , want men telde 10.775 volledig en 26.971 gedeeltelijk vernielde huizen, 389 verwoeste fabrieken, ruim 130.000 licht beschadigde woningen en 4.441.250 vierkante meter beschadigd wegdek. Alzo waren er eind juli 1940 reeds ruim 40.000 arbeiders weer aan de slag in de wederopbouw.

Oostende had zwaar geleden onder bombardementen. Het stadscentrum (vooral Kapellestraat en omgeving), de zeedijk (uitgebrande hotels, zoals Hotel Splendid), Kursaal, Stadhuis (met bibliotheek en stadsarchief), Schouwburg, Car ferry-gebouw, ... overal waren er sporen van verwoesting. Oostende werd zelfs nog bestookt toen Duitse troepen de stad reeds waren binnengetrokken (de Duitsers hebben toen een grote hakenkruisvlag uitgespreid o.a. over het huidige Canadaplein terwijl de Stuka's in duikvlucht kogelgaten boorden in de gevel van het Gerechtsgebouw, kogelgaten waarin nog vele jaren nadien de mussen hun nesten hebben kunnen maken). Het Kursaal werd niet hersteld doch werd - tot afschuw en ontzetting van iedere rechtgeaarde Oostendenaar - gesloopt en opgenomen in de Atlantikwall. Er werden tevens nogal wat bunkers gebouwd, vooral op de zeedijk en in Raversyde, maar soms eveneens tot in het stadscentrum (zoals de enorme bunker op het Marie-Joséplein, de FLAK-stellingen op de “Soldatenberg” en de bunkers omheen de haven en het spoorwegstation).

Er werd ook een “Vrijwillige Arbeidsdienst voor Vlaanderen” opgericht (naast een “Service Volontaire du Travail pour la Wallonie”) voor het uitvoeren van werken van openbaar nut via vrijwillige tewerkstelling van jonge arbeidskrachten gedurende een periode van zes maanden, maar dit kreeg reeds een ideologisch (nazi) tintje omdat zij tijdens die periode werden “opgevoed in dienst van hun volk ten einde hen de ware opvatting van de arbeid in een geest van sociale toenadering eigen te maken”. De Dienstleider van de Vrijwillige Arbeidsdienst ir Van Thillo was tevens de drijvende kracht achter de massale aanplanting van koolzaad als “ersatz” voor de niet meer ingevoerde plantaardige oliën.

Wat eten wij vandaag ?

Al met al geen slechte maatregelen. Maar bracht dit brood op de plank? De lonen die werden uitbetaald, lagen alleszins heel wat hoger dan de belachelijk lage werkloosheidsuitkeringen. Doch er dreigde al vlug voedseltekort. Zonder hieraan ruchtbaarheid te geven, onttrokken de Duitsers veel voedsel (vooral aardappelen) aan de binnenlandse voedselvoorziening. Door oorlogsomstandigheden (jonge boeren onder de wapens) en gebrekkige leiding en organisatie (door de corrupte en onbekwame “Reichsbauernführer und Reichsernährungsminister” Richard Darré) was de Duitse landbouwsector in een hachelijke situatie terechtgekomen. Het was evenwel uitgesloten dat het zegevierende Duitse volk, triomferend na al die ongelooflijke overwinningen, nu plots zou moeten kennis maken met Meester Schraalhans! De oplossing lag dus voor de hand: de bezette landen zouden een deel van hun oogsten moeten afstaan aan het Duitse volk. En de inval in de Sovjet-Unie op 22 juni 1941 had eigenlijk als voornaamste doelstelling (naast “Lebensraum und Drang nach Osten”) het inpalmen van de graanschuur van de Oekraïne, benevens het veroveren van delfstofrijke gebieden in het Donetz-bekken en aan de Zwarte Zee en de Kaspische Zee. Het nazi-streven naar “autarkie” bleek immers een grote flop te zijn voor een land dat arm is aan goede landbouwgrond en arm aan delfstoffen.

Terloops zij aangestipt dat – zoals bij elke dictatuur – statistische gegevens inzake de Duitse landbouwproductie (periode 1933/1945) met een dik korreltje zout moeten genomen worden. De voedselvoorziening wordt best overgelaten aan een vrije markt-economie, doch omdat dit in een dictatuur doorgaans niet het geval is, worden dergelijke regimes gekenmerkt door chronische voedseltekorten. In nazi-Duitsland kon de propaganda van Goebbels dit aanvankelijk goed camoufleren onder het mom van leuzen zoals “Lieber Kanonen als Butter!”, in die zin dat voor herbewapening van Duitsland wel een klein offer mocht gebracht worden via een “sober maal” (overigens niet zo slecht voor de volksgezondheid, zeker niet wat betreft de Duitsers met hun klassieke “zware kost”). Maar toen bleek dat dit verder zou gaan dan een “sober maal”, moest er dringend worden uitgezien naar enige aanvulling voor dit dieet, en vermits het principe van autarkie niet mocht worden prijsgegeven, kon dit enkel gebeuren via gebiedsuitbreiding (Oostenrijk, Sudeten, Bohemen/Moravië) en vervolgens ook door militaire gebiedsverovering in traditionele landbouwlanden (Polen, Frankrijk, Oekraïne). Er bestaan geen betrouwbare cijfers over de evolutie van de werkelijke toestand in nazi-Duitsland, doch er zijn bepaalde aanwijzingen die hiervan een beeld geven. Zo was het opvallend dat dadelijk na de “Anschluss” van Oostenrijk in maart 1938, dit land overspoeld werd door Duitse “toeristen” ... die eigenlijk er enkel op uit waren om eens naar hartelust te kunnen eten! (iets in de aard van de alom bekende en fel gesmaakte “brunch” alhier de zondagvoormiddag). Zo was het ook zeer opvallend dat tijdens de “vredeconferentie” in München in september 1938, Hitler eiste dat bij de ontruiming van het Sudeten-gebied de Tsjechische boeren *alles* zouden moeten achterlaten, ook hun vee en zelfs hun kleinvee (kippen, ganzen, eenden en konijnen). Dit werd toen algemeen gezien als een ultieme kaakslag en vernedering voor de reeds zo getergde Tsjechen (met alle gevolgen van dien voor de genadeloze eindafrekening in 1945 ...), doch de ware reden was allicht meer voor de hand liggend : voedsel ... In elk geval, de chronische voedseltekorten zouden in het Derde Rijk een constant gegeven worden, ook al werden er al vlug en massaal krijgsgevangenen en vreemde arbeidskrachten ingeschakeld in de landbouw (overigens

zeer tegen de zin van de nazi's, gelet op het gevaar van "rassenvermenging tussen Ariërs en niet-Ariërs" ... te hooi en te gras en zelfs tot in de bedstee!).

Resultaat van een en ander was dat in België de al op 10 mei 1940 ingevoerde rantsoenering (brood) al vlug werd uitgebreid (boter en aardappelen), met reeds in de zomer van 1940 een toenemende tendens om de maximumhoeveelheden per persoon terug te schroeven. In eerste instantie was de broodrantsoenering een moeilijke zaak omdat ingevolge de zeer strenge winter van 1939/1940 een groot gedeelte van de met wintertarwe bezaaide akkers geen oogst had opgeleverd. Bijgevolg daalde het dagelijks broodrantsoen van 450 gram op 10 mei naar 300 gram op 25 mei en vervolgens naar 225 gram op 6 juni. En dit was nog maar het prille begin van de bezetting! De dagelijkse vraag werd dan ook in toenemende mate "Wat eten wij vandaag?"... terwijl "morgen" een onmiddellijk latere zorg was.

De onvervangbare rol die huismoeders in het beantwoorden van die dagelijkse vraag gespeeld hebben, wordt wellicht nergens treffender weergegeven dan op p.28 van het oorlogsdagboek van Wim Hornman "Erop of eronder", meer bepaald in deze alinea : "De vrouwen hadden het al druk genoeg met het in de rij staan met hun bonnen en met het schamele eten dat ze op tafel konden zetten voor mopperende mannen en kinderen. De vrouwen hadden het eigenlijk het zwaarst van allen te verduren. Zij moesten hutje bij mutje leggen, kleren en schoenen voor hun kinderen zien te krijgen tegen de allerlaagste prijzen, regelmatig de kranten lezen zodat ze precies wisten welke bonnen er nu weer geldig waren. Hun gezichten waren over het algemeen door zorgen getekend, hun lichamen mager en hun ogen stuurs. Dus waagden de mannen het niet hen met nog meer zorgen te laten kennis maken, zorgen die gevaarlijker waren dan een lege maag. Het waren kleine heldinnen, te vroeg oud geworden, te lang uitgebuit door alles en iedereen, moe en bijna uitgestreden. Maar hun gezin hield hen overeind. Voor dat gezin deden ze alles. Het was hun eigen kleine maatschappij".

Na de oorlog werden er - zoals na iedere oorlog - heel wat standbeelden en monumenten opgericht ... maar tot dusver geen enkel ter ere van dé huismoeder tijdens de bezetting, nochtans van vitale en cruciale betekenis in deze langdurige noodtoestand. Zelfs feministen hebben hieraan blijkbaar nog nooit gedacht, wellicht omdat het hier "slechts" gaat om de huisvrouw ...

België is een voedsel-importerend land. In vreedstijd wordt hieraan achteloos voorbijgegaan. Zolang de winkelrekken vol liggen, laat herkomst van voedsel iedereen onverschillig ... en mag er zelfs naar hartelust voedsel worden verspild of weggegooid (alleen al in Vlaanderen jaarlijks ongeveer 500.000 ton, voor een waarde van ruim 1 miljard Euro!). Maar in oorlogstijd is telkens gebleken dat dit ons land zeer kwetsbaar maakt. In onze hedendaagse wereld is (althans in Europa) oorlogsgevaar minder imminent geworden, doch er is anderzijds een toenemend risico van een internationale crisis (eventueel voedseltekort op de wereldmarkten, zoals in 2008) of een nucleaire, chemische of biologische ramp van internationale afmetingen (in de aard van Tsjernobyl in 1986 of, meer recent, de kernramp in Japan in 2011). Doch de in 1951 (Korea-crisis!) heropgerichte civiele preventie en defensie voor voedselvoorziening is bij de regionalisering van het Ministerie van Landbouw in 2002 een geruisloze dood gestorven. Het is nogal begrijpelijk dat geen enkele regionale instantie dolgraag een dergelijke zware verantwoordelijkheid overneemt. Er blijft nu op federaal vlak enkel nog een "ad hoc"-beleid, in de zin van "Wij lossen de problemen op wanneer ze zich aandienen!"... en voorts wordt nogal roekeloos gerekend op het - in geval van nood - multidisciplinair inschakelen van een reeds overbelaste civiele bescherming (niet te verwarren met civiele defensie) en van een crisiscentrum bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken. En ten slotte is er - en cas de malheur - dan ook nog steeds het klassieke spelletje van "open de paraplu", "schuif de Zwarte Piet door" en "Barbertje moet hangen", ... tenzij in oorlogstijd of te midden van een acute noodtoestand wanneer er uiteraard geen tijd of gelegenheid is voor dergelijke spelletjes en er onmiddellijk en kordaat nagels met koppen moeten geslagen worden. Zo is het ook nu nog in

andere domeinen van de (vrijwel onbestaande) civiele preventie en defensie, zoals bijvoorbeeld het (gebrek aan) waterbeleid en waterbeheersing (met als recente “bekroning” de overstromingsramp en waterellende in november 2010, gevolgd door nogmaals enorm veel wateroverlast in de uitgerende zomer van 2011), of het (gebrek aan) asielbeleid met zijn merkwaardig “aanzuigefect” (culminerend in dwangsommen en het logeren van asielzoekers in hotelkamers!). Telkens blijkt een en ander reeds lang te zijn fout gelopen of verwaarloosd, en wanneer een zaak fundamenteel fout loopt, is al de rest larie en apekool, verhaaltjes voor sensatiekranten. En intussen blijven wij maar wat aanmodderen, figuurlijk maar soms ook letterlijk.



aanschuiven in de rij (tekening van D. Piryns, 1941)

De rantsoenering

Zo was het ongeveer ook in 1940 en tijdens het “interbellum”. Bij de vorige bezetting was noodgedwongen en met veel goede wil en improvisatie een vorm van civiele defensie voor voedselvoorziening tot stand gekomen (het kind had toen wel een andere naam, en hiervoor verwijs ik naar – in *De Plate* - mijn vervolgserie “Oostende en de zeevisserij tijdens de Eerste Wereldoorlog”). Doch na de oorlog had men de lessen hieruit niet willen trekken zodat alles gewoon bleef zoals voorheen, niet om budgettaire redenen (want het gaat hier niet zozeer om een geldkwestie ... tenzij wanneer het - in een ander domein van het veiligheidsbeleid - uitdraait op een peperdure politiehervorming) maar gewoon wegens het ontbreken van de nodige politieke wil ... omdat een echt preventie- en veiligheidsbeleid electoraal niet kan “verzilverd” worden (tenzij “a contrario” indien een Dutroux-crisis uitbreekt, met cumulatief daarop een dioxine-crisis!). Nochtans was in de jaren dertig de zelfvoorzieningsgraad (het dekken van de eigen behoeften) slechts de helft van wat in totaal nodig was voor de eigen voedselvoorziening. Inzake dierlijke producten (met uitzondering van kaas en vlees) kon weliswaar grotendeels in eigen behoeften worden voorzien, maar het knelpunt zat vooral in de plantaardige producten, en meer bepaald in de graangewassen.

De regering was zich van een en ander wel bewust , des te meer daar een eventuele algemene mobilisatie veel jonge boeren aan de landbouwsector zou onttrekken. Bijgevolg werd in juni 1937

een “Bureau voor Voedselvoorziening en Hulp aan de Burgerbevolking” opgericht bij het Ministerie van Economische Zaken, ter voorbereiding van de voedselvoorziening van het land in samenwerking met de overige Ministeries, met uiteraard vooral het Ministerie van Landbouw (nadien, in 1951, verschoof die coördinerende functie van Economische Zaken naar de Diensten van de Eerste-Minister). De meeste maatregelen werden echter genomen in de hypothese van een oorlog (of blokkade) *zonder* bezetting van België (ons land was immers neutraal!), een nogal naïeve veronderstelling ... mede gelet op wat in 1914 was gebeurd.

Het systeem van rantsoenering dat hierbij werd uitgedacht, berustte op het uitreiken van zegels waarmee eetwaren konden verkrijgbaar zijn. Dit had het voordeel van de vrije keuze van leverancier door de consument, terwijl de regering de eetwaren kon ter beschikking stellen van de bestaande distributiekanaalen. Eind november 1939 werden aan de gezinnen de rantsoeneringskaarten uitgereikt, en in het begin van 1940 ontvingen de gemeentebesturen voldoende zegels voor een rantsoenering gedurende vier maanden. Dit ging gepaard met een feitelijke blokkering van de voedselprijzen. Anderzijds werd bij K.B. van 23 september 1939 aan de landbouwers de verplichting opgelegd tot uitbreiding van het areaal voor de teelt van tarwe, rogge, suikerbieten en aardappelen. Doch dit was een slag in het water, om de eenvoudige reden dat de meeste boeren gemobiliseerd waren. Daarbij kwam dan ook nog de barre winter van 1939/1940 waardoor de oogst van wintertarwe grotendeels verloren ging.

Zoals hoger vermeld, werd reeds op 10 mei 1940 de rantsoenering onmiddellijk ingevoerd, gewoon uit noodzaak want de tarwevoorraden waren fel geslonken en op import moest uiteraard niet gerekend worden. Dit liet zich al vlug merken in het snel dalend broodrantsoen. En weldra werd eveneens overgegaan tot rantsoenering van boter en aardappelen. De vroege aardappelen stonden immers nog op het veld en de oogst was problematisch ingevolge krijgsgevangenschap van veel onder de wapens geroepen boeren, nog verergerd door de vlucht van een gedeelte van de resterende boerenbevolking naar Frankrijk.

Als men een beleid wil voeren van civiele defensie voor voedselvoorziening, moet men steeds beschikken over een recente inventaris van bestaande voorraden, die continu moet worden bijgehouden en geactualiseerd. Dit is uiteraard een complexe onderneming, een werkterrein voor experts die goed “thuis” zijn in de weinig transparante voedingssector. Doch de regering (en de ambtenarij) had hierin geen ervaring, want iets dergelijks had men nog nooit ondernomen. Nochtans moest men in mei/juni 1940 zich snel hierover een beeld kunnen vormen. Maar de regering was uitgeweken naar Frankrijk (en zou daarna belanden in Londen) en er bestond geen dienst civiele defensie die, geleid door een gevolmachtigd ambtenaar, een “stay behind”-opdracht op zich kon nemen (zoals nadien wel voorzien was tijdens de Koude Oorlog). Er was enkel het College van Secretarissen-generaal dat, op grond van een op 10 mei 1940 in allerijl gestemde wet, “een machtsvacuüm in het land tijdens een bezetting diende tegen te gaan”. Dit College gaf op 15 juni 1940 opdracht tot “een kwantitatieve opgave van alle levensmiddelen en van alle bebouwde percelen” maar de verstrekte gegevens (overigens zeer moeizaam en laattijdig verkregen) bleken weinig of niet geloofwaardig te zijn. Deze onbevredigende toestand mocht niet lang aanslepen en bijgevolg nam Secretaris-generaal De Winter van het Ministerie van Landbouw een belangrijk en doeltreffend initiatief, met name de oprichting (reeds op 27.8.1940!) van de “Nationale Landbouw- en Voedselcorporatie” (N.L.V.C.) die leiding zou geven zowel aan de landbouwproductie als aan de distributie en de voedselvoorziening ... en die tevens werd belast met een sluitende controle in beide domeinen.

Oplossing van een alimentair raadsel

Aldus speelde reeds bij het begin van de bezetting Meester Schraalhans de rol van keukenpiet. Gedurende vier eindeloos lange jaren zat de bevolking eigenlijk op een hongerdieet. Het is dan ook

een raadsel, hoe het mogelijk is dat er bij een dergelijke onvoldoende en eenzijdige voeding geen algemene ondervoeding is opgetreden, ook niet bij kinderen?? Zelfs in extreme gevallen was dit opvallend. Bijvoorbeeld bij de opstand van het ghetto van Warschau in 1943 waren uitgehongerde joden ertoe in staat om verschillende dagen in onmogelijke omstandigheden hardnekkig weerstand te bieden aan een overmacht van goed gewapende en (vooral) goed doorvoede SS-soldaten (over die barbaarse afslachting heeft SS-Brigadeführer Jürgen Stoop een fraai ingebonden foto-album achtergelaten). Hetzelfde geldt, iets meer dan een jaar later in 1944, bij de heldhaftige opstand van de noodlijdende en onderdrukte bevolking van Warschau (terwijl aan de overkant van de Weichsel het Rode Leger “in hergroepering” stond toe te kijken!). Onbegrijpelijk is ook het feit dat een weliswaar zeer beperkt aantal “KZ-Häftlinge” de concentratiekampen hebben kunnen overleven, zij het dan in een deerniswekkende en uitgemergelde toestand (nog jaren na de oorlog hoorde je in Oostende de uitdrukking “Hij komt precies van Buchenwald!” wanneer men het had over een graatmagere persoon). Feit is ook dat - in schrille tegenstelling met de huidige toestand - Oostende (zoals toen iedere andere stad) het kon stellen met slechts een handjevol dokters en apothekers, die nooit hebben moeten klagen van overbelasting, ook al was een huisarts toen werkelijk in alle opzichten een omnipracticus die trouwens tevens thuisbevallingen deed evenals eerste hulp bij ongevallen (en behandeling van verwondingen na bombardementen).

Recent wetenschappelijk onderzoek heeft een oplossing gevonden voor dit alimentair raadsel. Het lijkt nogal logisch te zijn dat een hongerig lichaam zwakker wordt en dus minder weerstand kan bieden aan microben, virussen en bacteriën. Deze toegenomen kwetsbaarheid heeft dan wel tot gevolg dat het lichaam hiertegen reageert door het aanscherpen van de eigen verdediging, en dit op het niveau van de lichaamscellen. Dit is het aloude voorzorgsprincipe (beter voorkomen dan genezen) waarbij het lichaam alert en kordaat reageert reeds bij het begin van een besmetting of ziekte (vandaar de uitdrukking “iets in de kiem smoren”). Dit natuurlijk afweersysteem gaat ongetwijfeld terug tot het ontstaan van de mensheid. Het komt trouwens voor bij vrijwel alle diersoorten. Het moet wel bijzonder nuttig, noodzakelijk en doeltreffend zijn, zoniet zou het met het complexer worden van organismen en levensvormen allicht al lang door de natuur zijn afgevoerd.

Wat we eten en vooral hoeveel we eten, heeft dus rechtstreekse gevolgen voor ons natuurlijk afweersysteem. De reden hiervoor: indien we weinig eten, circuleert er weinig insuline in ons lichaam (insuline is een hormoon dat suiker afbreekt). Hierdoor wordt een “transcriptiefactor” aangezwengeld die zorgt voor het opdrijven van de genetische informatie over specifieke afweermiddelen. Dit heeft tot gevolg dat allengs speciale kleine eiwitten in omloop komen, die een “eerste-lijn-verdediging” opbouwen tegen bedreigingen voor de gezondheid. Die eiwitten zijn nogal agressief en zij vernietigen de celwand van binnendringende schadelijke elementen. De productie van die eiwitten is er voortdurend, doch wanneer het lichaam honger lijdt, wordt die productie aanmerkelijk opgedreven. Alzo wordt het lichaam eigenlijk niet kwetsbaarder maar integendeel meer bestand tegen al wat de gezondheid bedreigt.

Een belangrijk hulpmiddel hierbij was uiteraard de haring, een onschatbare bron van allerlei voedende bestanddelen die tijdens de bezetting overvloedig voorhanden was. Ook belangrijk was het feit dat (noodgedwongen) “patatten met de peele” (aardappelen in de pel) erg in trek waren, waardoor de zeldzame vitamines net onder de pel niet verloren gingen. Tevens heb ik “walgelijke” herinneringen aan de kleverige levertraan waarvan wij toen als kind iedere morgen op school een lepel moesten inslikken. Het waren geen lekkernijen of culinaire hoogstandjes ... maar “deugd gaot voor eere” (zoals men in Oostende pleegt te zeggen). Net zoals in de Eerste Wereldoorlog (cfr. mijn desbetreffende studie, gepubliceerd in “De Plate”) kregen ook tijdens deze tweede bezetting de Oostendse kinderen qua voeding dan toch over het algemeen het meest onontbeerlijke toebedeeld, en ook de volwassenen (zij het “mager en taai”) zijn er eigenlijk niet slechter van geworden. Want er waren slechts weinig gevallen van kanker, lever- en galstoornissen waren bijna onbekend geworden, zwaarlijvigheid (met al zijn neveneffecten) was onbestaande (tenzij bij boeren en

collaborateurs), niemand had het over cholesterol, diabetes kwam nog zelden voor en men had weinig of geen last van vaatziekten (wél van hartziekten ingevolge angst en spanningen). Hitler werd spottend “de man van de slanke lijn” genoemd. Al met al, spijs de enorme bedragen en zorgen die hieraan worden besteed, is de huidige stand van de volksgezondheid kennelijk minder goed dan tijdens en kort na de bezetting. Dit is uiteraard geen pleidooi voor een terugkeer naar het hongerdieet van de tijd van toen, maar het relateert toch wel enigszins het dramatisch karakter van de precaire voedselvoorziening tijdens de bezettingsjaren. En het stemt tot nadenken over onze gezondheidszorg in tijden van overvloed en overconsumptie...

(wordt vervolgd)

ILLUSTRATIES :

- aanschuiven in de rij (tekening van Désiré Piryns, 1941)
- oproep tot tewerkstelling in Duitsland (affiche 1941)



oproep tot tewerkstelling in Duitsland (affiche 1941)